

VÁCZY PÉTER

Merseburgi Thietmar A magyar királykoronázásról

Thietmar a német birodalom egyik keleti őrhelyén, Merseburgban volt püspök (szül. 975, püspök 1009, megh. 1018), abban az időben, amikor nyugati mintára egy új, középkori rend kezdett kialakulni Magyarországon. Figyelmét ugyan elsősorban a lengyel — cseh események kötötték le, mégis neki köszönhetjük, hogy krónikájának IV. kötetében kortársi beszámolót találunk a magyar egyház és a magyar királyság megalapításáról.¹

E világraszóló eseményt szokásához híven igen röviden jegyezte fel abba a pergament-kódexbe, mely a sors különös kegyéből korunkra jutott. Noha sorai kiterjedt klaszikus műveltségről tanúskodnak, latinsága nyers, darabos maradt s olykor nehezen is érthető. Műve megírásához alig használt idegen forrást, jóformán csak arról emlékezik meg, amit saját maga tapasztalt, vagy amit éppen másoktól hallott. Erős személyiségének jele, hogy a máshonnan kölcsönzött szövegrészeket nem szolgai módon másolta le, hanem szándéka szerint átalakította. Sajnos akkor is ugyanígy járt el, midőn személyes értesüléseit foglalta írásba.

Nem volt az események szenttelen krónikása, a körülötte zajló életet úgy adta vissza, ahogyan maga látta: hol szelíd gúnnyal, hol mérgelődve, vagy éppen alig leplezett dühkitöréssel. Mindez szerfölött megnehezíti szövegének helyes megértését. Vajon a kutató történész mit kezdjen olyan mondatokkal, melyeket a szerző szándékosan fogalmazott meg kétértelműen. Az effajta mesterkedéssel ugyan nem állított szükségszerűen valótlant, annyit azonban elért: szövegét így is, amúgy is lehet érteni.

Éppen ez az eset forog fenn krónikájának azon a helyén, ahol hírt ad az első magyar királykoronázásról. Nem hiába támadt annyi vita e szöveg helyi magyarázata körül! Mielőtt azonban tovább mennénk, lássuk magát a kérdéses latin szöveget, annak két német nyelvű fordításával együtt.

Inperatoris autem predicti — III. Ottó császárról van szó — gratia et hortatu gener Heinrici, ducis Bawariorum. Waic in regno suimet episcopales cathedras faciens, coronam et benedictionem accepit. Robert Holtzmann, a *Chronicon* tudós kiadója, a következőképpen adja vissza a latin szöveg értelmét: „Auf Antrieb und durch die Gnade Kaiser Ottos III. errichtete Waic, der Schwager des Herzogs Heinrich von Bayern, in seinem Reiche Ungarn bischöfliche Sitze und erhielt dafür Krönung und Salbung.” Vagyis Holtzmann szerint a császár kegye és buzdítása kellett ahhoz, hogy a még pogány nevén szereplő István országában püspökségeket alapítson. Ennek mintegy jutalmaként kapta meg a koronát és az egyházi kenetet. Hogy magát a koronát végtére is ki küldte neki, az nem derül ki Holtzmann fordításából. Mathilde Uhlirz úgy találta, Thietmar erre is választ adott. A *gratia* ugyanis a koronára, a *hortatu* viszont az egyházi *benedictióra* vonatkozik. Őszerinte a helyes fordítás ez volna: „Waic, der Schwager des bayrischen Herzogs, der in seinem Reiche Bistümer errichtete, empfing durch die Gunst des Kaisers (Otto III.) die Krone und auf dessen Betreiben hin den Segen.” A magyar fejedelem tehát már buzgón szervezte egyházát, amikor Ottó kedvezéséből koronát nyert és ugyancsak az ő ösztönzésére egyházi áldásban részesült.²

¹ *Chronicon Lib. IV, c. 59 ed. R. Holtzmann, Berlin 1935 (= MG SS rer. Germ. Nova Series Tom. IX) 198.* A továbbiakban ezt a kiadást idézzük. W. Trillmich újabb kiadása német fordítással megjelent *R. Buchner* (szerk.): *Ausgewählte Quellen zur deutschen Gesch. d. MAs. Bd. 9. 1958.* Újabban A. Schneider foglalkozott a szerzővel az „Archiv f. Kulturgesch. 44, 1962” lapjain: „Thietmar v. Merseburg über kirchliche, politische u. ständische Fragen seiner Zeit.” De a magyar viszonyokra nem tér ki.

² R. Holtzmann: *Die Chronik des Tietmar von Merseburg (Die Geschichtschreiber der deutschen Vorzeit, hg. v. K. Brandt, Bd. 39, Lipsce 1939. 134., Jahrbücher des Deut-*

A szöveg kétértelműsége nyilvánvalóan szándékolt s ilyen esetben a latin filológiai tudás sem segít biztos fordításhoz. Épp ezért a kérdést más oldalról kell megközelítenünk.

Egy helyütt Thietmar saját előadásmódját kanyargós ösvényhez hasonlítja (IV, 55). Műve valóban nem halad pontosan az évek szerint az annáleszek módjára, hanem mint igazi krónikában, régebbi események keverednek újabbakkal némi összevisszaságban. Hogy témánknál maradjunk, a magyar koronázásról szóló fejezet (IV, 59) előtt arról olvasunk, hogy III. Ottó holttetését 1002-ben Itáliából Kölnbe szállították (IV, 53), az ezt követő 55—58. fejezetekben a lengyel I. Meszó és Boleszló fejedelmek kedvéért a szerző mégis visszatekint a 10. század második felére. A következő IV. 59. fejezet elején van szó Vajk, azaz István magyar király koronázásáról, majd minden átmenet nélkül folytatódik a fejezet egy csoda elbeszélésével, mely III. Ottó idején Rómában történt. A IV, 60. fejezet Matildának, a császár nővérének rangon aluli házasságát tárgyalja, majd érdemes közéletű férfiak nekrológjai következnek, valamennyi 993 és 999 közt hunyt el.

Különös figyelmet érdemel, hogy Thietmart a magyar koronázás eseménye egy csodára emlékeztette. Szinte mentegetőzve kezd ennek elbeszélésébe: *Nec sileo quoddam miraculum temporibus prefati cesaris Rome caelitus exortum.* „Nem hallgathatom el azt az égi csodát, mely a császár uralma alatt Rómában következett be.” Amidőn ugyanis Herimann sváb herceg katonái a szerzetesek minden könyörgése ellenére se voltak hajlandók eltávozni a *San Paolo fuori le Mura* rendház rétjeiről, oly égzengés támadt egyszerre, hogy a katonák közül négyen — de éppen a legjobbak — azonmód szörnyet haltak, mire a többiek elmenekültek. III. Ottó egyik oklevelének (DO III. 405. sz.) keltezéséből viszont megállapíthatjuk, hogy a császár Ravennából jövet 1001. június 4-én táborozott seregével a mondott kolostor körzetében. Jóllehet a Szent Város fellázadt ellene, nem gondolt megostromlására, jobbnak látta, ha előbb Beneventumot leckézteti meg. Ezért nem tartózkodhatott sokáig Róina falai előtt. Mindez rögzíti a csoda időpontját 1001. június első napjaira.³

Másrészt megállapítottuk, hogy Thietmart a magyar királykoronázás emlékeztette a Rómában észlelt csodára. A két esemény híre nyilván együtt érkezett hozzá Itáliából és ezért együtt raktározódott emlékezetébe. A két hír szoros összetartozását igen jól szemlélteti helyük a kérdéses IV, 59. fejezetben. Mert míg e fejezet előtt és után 10. századi eseményekről van szó, addig a kérdéses fejezet 11. századi eseményeket tárgyal, a koronázást és a római csodát. Ugyanis annyit már eddig is tisztáztott a kutatás, részint oklevelek, részint elbeszélő kútfők alapján, hogy Szent Istvánt vagy az 1000. évben, vagy 1001-ben koronázták meg.

A Thietmar szövegéből kihámozott adatunk nem hagy kétséget afelől, hogy Rómában a csodát Szent István koronázása idején élték át. A koronázás éve körül támadt vitában egyébként is jobb és több ér volt a koronázás 1001. éve mellett. Új adatunk is ezt a nézetet erősíti. A hírt kétségtelenül olyan valóki vitte Merseburgba, aki Itáliából érkezett, és aki a császár kíséretéhez tartozott, sőt tanúja volt az égi csodának, azonkívül tudott a pápa és a császár találkozásán felmerült „magyar üggyről”.

Hol került erre sor? Ilyen fontos ügy, mint amilyen akkoriban a magyar volt, szóba jött ugyan a pápa és a császár titkos megbeszélésén, de csak valamelyik zsinaton vagy törvénynapon, többek jelenlétében dönthettek róla. Ilyen alkalom lehetett volna III. Ottó és a pápa hosszú tartózkodása Ravennában, ahol például április 4-én valóban sokan gyűltek össze a törvénynapon. Ezen megjelent többek közt az a bizonyos *Anastasius abbas monasterii sancte Marie Sclavanensis provincie* is, akiben sokan István megbízottját vélték felismerni. Csakhogy a magyarok hazáját sohasem hívták *Sclavonia*-nak. Ha pedig idegen volt, felvetődik a kérdés, István miért éppen egy idegen ország apátját szemelte ki erre a fontos és bizalmas ügyre, hiszen ő abban az időben már püspökségeket szervezett és nyilván saját környezetében is találhatott volna alkalmas szószólót. De különben is az események ismeretében ez a törvénynap április elején túl későinek tűnik. Sokkal valószínűbb, hogy a tárgyalás színhelye a január 13-ára Rómába összehívott zsinat volt. A császár kíséretében találjuk Heinrich bajor herceget, aki minden bizonnyal kellő eréllyel képviselte sógorának, István magyar nagyfejedelem érdekét. A „magyar ügy” természetesen egyaránt magába foglalta a koronázás és az egyházszervezés kérdéseit. Alig hihető, hogy a római zsinat csak egyházi vonatkozásban tanácskozott és csak egy később ülésező törvénynap,

schen Reiches unter Otto II. und Otto III: Zweiter Bd. Otto III. M. Uhlirz, Berlin 1954. 576. W. Trillmich fordítása, némi változtatással, Holtzmann szövegéhez igazodik (i. h. 174.).

³ M. Uhlirz: Otto III, i. m. 378 s köv.

például a ravennai, foglalt volna állást a koronázás dolgában. A kettőt nyilván egyszerre tárgyalták meg, mégpedig Rómában. Akkor viszont Istvánt pünkösden koronázták meg, mely 1001-ben éppen június elsejére esett.⁴

I. Ottó Augsburgnál világra szóló győzelmet aratott a magyarokon (955), de nem vetette őket adófizető segédnépei közé. Semmi jele annak, hogy 955 után az Árpádok német hűbérfüggésbe jutottak volna. A birodalom megelegetett annak a nagy területnek visszaszerzésével, mely az Enns folyótól egészen a Bécsi Erdőig és a Grosser Tulln balpartjáig terjed. Mindezt azért hangsúlyozzuk, hogy kellőképpen érzékeltessük: a magyar Istvánt nem lehet egy sorba állítani azokkal a szláv vagy dán fejedelmekkel, akik a német királyoktól és császároktól hűbérfüggésbe kerültek. A kor felfogása az ilyen fejedelmektől, mivelhogy nem voltak többé szuverén uralkodók, megtagadta azt a jogot, hogy királyként felszentelhesék magukat és önálló, autokephal egyházat alapíthassanak. Ennek következtében területükön a római pápával együttműködve a császár alapított püspökségeket, ezek pedig a német birodalmi egyház szervezetébe tartoztak. Amikor tehát Thietmar azt írja Istvánról, hogy országában püspökségeket szervezett, az ehhez való jogát már hallgatólagosan elismerte. Thietmar szófukar bejegyzése István egyházi működéséről így válik igazán érthetővé: a püspök jól tudta, hogy mi az értelme és jelentősége a magyar fejedelem püspökségalapítási buzgalmának.

István mint önálló fejedelem és mint hithű keresztény külön császári engedély és buzdítás nélkül is alapíthatott püspökségeket országában. A császár kegyének és ösztönzésének (*gratia et hortatu*) emlegetése azonban könnyen azt a látszatot kelti, mintha István csak azután kezdett volna hozzá egyházépitő munkájához, hogy a császár hozzájárulásával koronát és egyházi áldást kapott. Thietmar homályos fogalmazásával valóban ezt a látszatot kívánta keltetni. Azzal azonban, hogy a magyar nagyfejedelmet még pogány nevén Vajknak szólítja, minden ügyeskedése ellenére felfedte a valódi tényt. István már a koronázás és a királyi cím felvétele előtt hozzájárult a magyar püspökségek megszervezéséhez. Éppen ebbeli buzgósága érdemesítette őt arra, hogy királlyá kenjék és megkoronázzák. Amit egyházi vonatkozásban tett, ahhoz a pápa jóváhagyása volt szükséges. Erre utal a Nagyobb István-legenda szava: „Atyja halálának ötödik évében . . . miután elhozták az apostoli áldás levelét . . . Istvánt királynak kiáltották, majd felkenve . . . megkoronázták.”

Hogy magyarázatunkkal jó úton járunk, azt leginkább ugyanennek a legendának harmadik fejezete tanúsítja. Itt van szó arról a csodáról, mely István uralmának a legfelsőbb, égi igazolást, legitimitást kívánta megadni, s amely ezáltal a pogány „Emese-álom” igazolását hatástalanította. Géza nagyfejedelmet, István félpogány, koronázatlan atyját súlyos gondok gyötrik: hogyan fékezze meg az ellene lázongókat, miképp irtsa ki az istentelen szokásokat országában és mi módon tudná elősegíteni a szentegyház ügyét püspökségek alapításával. A számunkra fontos szövegrész így hangzik az eredetiben: *episcopatus secundum estimationem suam ad profectum sancte ecclesie statuendis*. Vagyis, Szent László idején, a legenda írásba foglalásakor, még természetesnek találták, hogy a keresztény fejedelem, királyi cím és szentség nélkül is, alkalmas lehet püspökségek, önálló egyházszervezet alapítására.⁵

Ahogyán már atyja Géza, úgy István se nélkülözhetette a német birodalom segítségét apostolkodásában, azonban óvakodott attól, hogy a nagy szomszédnak kiszolgáltassa magát. Az a szoros kapcsolat, mely II. Szilveszter pápát III. Ottóhoz fűzte, könnyen megakadályozhatta volna Istvánt terve megvalósításában. Tehát Istvánnak a császár jóindulatú támogatására mindenképpen szüksége volt. Ezt a segítséget, miként azt az események mutatják, meg is kapta a császártól. Az *imperatoris* . . . *gratia és hortatu* minden bizonnyal

⁴ A császár római táborozására és a beneventumi hadjáratra l. *M. Uhlirz* i. m. 378—380. A koronázás időpontjára vonatkozó forrásokat összegyűjtötte és elemezte Hóman Bálint a *Magyar Nyelv* 23. évf., 1927. 443—452. Györffy György „István király és műve” c. könyve, Bp. 1977. 148—149. szerint a koronázás a pécsi alapítólevél és a zágrábi-váradai rövid krónika alapján 1001. január 1-re tehető. A forrásokban található számjegyek, sajnos, nem megbízhatóak. Például éppen az idézett zágrábi-váradai krónika római számjegyekben 33 évben adja meg a megkoronázott István király uralkodási évét, viszont halálát ennek megfelelően 1034. aug. 15-re teszi, a biztos 1038 év helyett (*Szentpétery I.*: SS rer. Hung. I. Budapest 1937. 207.). A római zsinatra l. *M. Uhlirz* i. m. 349—352. A Classe-beli S. Apollinaris kolostorban tartott ravennai törvéynapra l. uo. 369 s a köv., a koronázásról *M. Uhlirz* külön az „Exkurs XXIII” lapján fejtette ki nézetét. Pünkösöd a korona ünnepe Bizáncban: Konstantinos Porph., *De caerim.* I, 9. ed. *A. Vogt*: *Le livre des cérémonies*. I. Paris 1935. 54.

⁵ *Szentpétery I.*: SS rer. Hung. II. 379, 384.

nem hiányzott, Thietmar ábrázolását mégis túlságosan egyoldalúnak tartjuk. Mint birodalmi püspök és mint a császár rokona szántsándékkal állította a császárt az események középpontjába, meg sem említette a pápa közreműködését. Bár jól tudta, hogy István püspökségek alapításával tulajdonképpen „királyi jogot” gyakorolt, őt mégis oly színben tüntette fel, mintha hűbéres módjára rászorult volna III. Ottó „kegyére”.

Végül foglalkoznunk kell még a thietnari bejegyzésnek a koronázásra vonatkozó mondatrészével: *coronam et benedictionem accepit* ti. a magyar fejedelem. A kutatók gyakran keseregnek azon, hogy Thietmar nem közli a koronaküldő nevét és címét. Ez a hiányos szövegezés azonban másutt és másokkal kapcsolatban is előfordul a Chronicon lapjain. Ezeknek az adatoknak révén pontosan megállapíthatjuk a kifogásolt szövegezés valódi értelmét. Amikor például az V. könyv 19. fejezetében (ed. Holtzmann 243.) azt olvassuk Kunigundáról, II. Henrik német király feleségéről, hogy őt Willigis mainzi érsek megkoronázta, Thietmar így fogalmazott: *domna Cunegundis benedictionem et coronam et Sophia . . . abbatisa consecracionem a Willigiso archiepiscopo humiliter susceperunt*. Vagy: II. Henrik Mainzban, miután királlyá választották, a *Willigiso accepta regali unccione, cunctis presentibus Deum collaudantibus, coronatur*. Néhány sorral előbb Thietmar megjegyzi, hogy II. Henrik *benedictionem accipiendi* sietett Mainzba. Az egyházi *benedictio* egyértelmű tehát a felkenést kifejező *unctio* szóval (V, 11 ed. Holtzmann 232–34.). I. Henrik az *unctionem benedictionis* felvételeit elhárítja magától (I, 8 ed. 12–14.), amit Hermann von Reichenau így fejez ki ugyancsak I. Henrikről szólva *sine regali unccione* (a. 919 MG SS V, 112.). A kettő tehát egyet jelent. A thietnari fogalmazással teljesen egyező az Annales Altahenses maiores 1064. évi adata is: *ad suscipiendam imperialem benedictionem et coronam* (SS rer. Germ. ed. Oefele, 1891 65.). Thietmar az *accepit* ige használatát nyilvánvalóan a koronázási ordóból vette, ahol többször előfordul az egyes jelvények átadásai szertartásában: *Accipe coronam regni . . . accipe sceptrum . . .* Talán ennyi is elegendő ahhoz, hogy megállapítsuk, a *coronam et benedictionem accepit* mondatrészes csupán leszögezi: Vajkot megkoronázták és felkenték. Miként ismeretes, a koronázás a felkenés után következett a szertartásban és nem megfordítva. Az ordó semmibevétele annak a jele, hogy Thietmar nem kívánt pontos leírást adni István koronázási szertartásának lefolyásáról. Csak annyit akart közölni: a magyar fejedelmet királlyá koronázták. Mondhatta volna így is, még rövidebben: *coronatur*.

Bele kell nyugodnunk abba, hogy Thietmar egyszerű ténymegállapítást tett és semmi mást. Valószínűleg maga sem tudott annak a koronának eredetéről, amelyet István szertartásán használtak. Ha a korona valóban III. Ottótól származott volna, Thietmar ezt a körülményt semmiképpen sem hallgatta volna el, hiszen mindent megtett, hogy császárat felmagasztalja. Tette ezt igen gyakran éppen a pápa rovására. Krónikájában másutt is, püspöki mivolta ellenére, feltűnően mellőzi a Szentzsék szerepét.

A magyar koronázás thietnari elbeszélésén ugyancsak kiütözközik a pápaság ellenes magatartás. A pápát nem említi a magyar koronázás előkészítésében. A való tényt a magyar hagyományból ismerjük meg, melyet a Nagyobb István Legenda még híven őrzött meg. A magyarok megvárták a pápa levélbe foglalt áldását (*benedictio*) és csak azután rendezték meg a koronázási szertartást. Az áldás magába foglalta egyúttal annak szentzséki elismerését is, hogy István méltó a királyi címre és a korona viselésére, valamint azt, hogy hivatott egyháza szervezésére és vezetésére. A *benedictio*val kapcsolatban a legendáiról nem szól a pápa állítólagos koronaküldéséről. Ezt a körülményt perdöntőnek tekintjük annak igazolására, hogy István valóban nem kapott koronát Rómából. Ugyanis a Nagyobb István Legendát éppen abban az időben foglalták frásba, amikor I. László király még hathatósan támogatta VII. Gergely pápát IV. Henrik elleni küzdelmében. Az írásmű feladata éppen az lett volna, hogy előkészítse I. István szenttéavatását (1083). Ebben a kedvező politikai helyzetben oktanak is ildomtalan lett volna, ha a király ösztönzésére író szerző említésre sem méltatja II. Szilveszter pápa érdemét, a koronaküldést, már amennyiben egyáltalán volt ilyen koronaküldés.

A magyar hagyomány igazát nem kisebb fél tanúsítja mint maga a pápa — VII. Gergely, aki Salamon magyar királyhoz intézett 1074 okt. 28-án kelt levelében azt fejtette ki, hogy a magyar királyság I. István felajánlása révén a római Szentzsék tulajdonába ment át. Eszerint az állítólagos *traditio*-nak értelmében küldte el III. Henrik császár a Ménfőnéki legyőzött Aba Sámuel magyar király „uralmi jelvényeit”, *regni insignia*, győzelme tanúit (*pro gloria triumphis sui*), Szent Péter sírjának szentélyébe, minthogy — folytatja a pápa — a királysággal együtt a jelvények is Szent Pétert és utódját illetik (*quo principatum dignitatis eius atinere cognovit*). Ha azonban a jelvény utal az uralomra és megfordítva, akkor mennyire egyszerűbb és hatásosabb érv lehetett volna a hivatkozás II. Szilveszter pápa állítólagos koronaküldésére. Gyanúnk tehát megalapozott, hogy ti. Rómában a pápai udvarban VII. Gergely idején még semmit sem tudtak II. Szilveszter

pápa koronaküldéséről. Ehelyett kénytelen volt a pápa arra a győzelmi tróféára hivatkozni, amelyet III. Henrik császár Aba Sámuelről zsákmányolt a ménfői csatában. Ez az érv azonban semmivé foszlik abban a pillanatban, amikor a történész a levél tartalmát összeveti a korabeli legjobb forrásokkal, mert kiderül: 1) III. Henrik adománya csataterén szerzett zsákmányból eredt, márpedig a király nem megy koronázási jelvényeivel a csatába; 2) adománya — korona nélkül — mindössze Aba Sámuel aranyozott lándzsája volt, amelyet 3) ugyancsak korona nélkül Bonizo (megh. 1091) még felakasztva látott a sír előtti falon (*que . . . usque hodie ob signum victoriae ante confessionem beati Petri apostoli apparet*). Bonizo a sokat vitatott kérdésben a legnagyobb figyelmet érdemli. Szavai annak ellenére, hogy VII. Gergely híve volt, s emiatt IV. Henrik fogságát is szenvedte, ellentétben állnak a pápai levél tartalmával. Ő még eredeti helyén látta függeni III. Henrik adományát a magyar zsákmányból, a koronát azonban nem említi.⁶

VII. Gergely érve, hogy ti. a magyar királyság az alapító király akaratából jutott a pápa hatalma alá, nem bizonyult hathatós érvekné. Az effajta *traditio*, miként azt pl. a lengyel vagy az angol példa mutatja, együjtjárt évi tributum, az ún. „Péter fillérek” fizetésének kötelezettségével. Nincs viszont nyoma annak, hogy a magyar király valaha is fizetett volna ilyen adót a Szentszék kasszájába. Szent István királyságának jó ismerői, így Querfurti Brunó és Merseburgi Thietmar, nem nevezték a magyar királyt Szent Péter tributariusának, *census* fizetőjének, ezzel szemben a kortárs lengyel fejedelem, I. Boleszló magáról ezt nyíltan hangoztatta.⁷

Szent István nem az Apostolfejedelemnek és az ő utódjának, a római pápának ajánlotta fel országát, hanem, kerülve minden földi helytartót, magának az Istenanyjának, Máriának. Még mielőtt a VII. Gergely-féle irány uralomra jutott volna az országban, a *Legenda s. Stephani maior* írója különös nyomatékkal emeli ki műve tizedik fejezetében: Magyarországot első királya, Szent István *per votum et oblationem* Máriának oltalma (*tutela*) alá helyezte. Majd így folytatja: A magyarok Máriát olyannyira „nagyasszonyuknak”, azaz királynőjüknek tekintették, hogy Mária mennybemenetelének napját egyszerűen a „nagyasszony napjának” hívták. Eszerint az Istenanya oltalmán igazi legfelsőbb — égi — uralmat kell értenünk. Hogy a legendafró valóban erre gondolt, az világosan kitűnik műve tizenkettedik fejezetéből, ahol István király Máriához intézett imáját közli: „Égbeli királynóm, ki engem királynak rendeltél . . .” A mű tizennegyedik fejezetében pedig arról olvasunk, hogy II. Konrád császár támadásának híre mennyire megröndítette István királyt. Sérelmét a mélységesen jámbor uralkodó keserűen elpanaszolta Máriának, akit a szerző ez alkalommal kifejezetten a magyar király úrnőjének (*domina sua*) titulál.

⁶ Thietmar és a pápaság: A. Schneider i. m. 45. Szent István Nagyobb Legendájának idézett helye: *Szentpétery I.*: SS rer. Hung. II. Bp. 1938. c. 9. 384. A szenttéavatás László király és VII. Gergely politikai együttműködésének idejére esett, amire a Hartvik-féle legenda világosan utal (c. 24. ed. *Szentpétery I.*: SS rer. Hung. II. 433.), a Nagyobb István Legendának viszont nem a szenttéavatás után, hanem előtte kellett keletkeznie. Szerzője még nem került a gregorianus mozgalom hatása alá. VII. Gergely levele Salamon királyhoz: Reg. Gregorii VII, lib. II. 13 ed. E. Caspar, Mon. Germ. Ep. selectae II/1, 145. III. Henrik zsákmányára és a Szentszéknek juttatott adományára: *Annales Altahenses maiores* a. 1044 ed. Oefele, SS rer. Germ. 1891 36: *Terram innumeris cadaveribus operiunt, lancea regis deaurata capitur*; *Annales Leodienses* (—1054) a. 1043 *Rex Heinricus . . . Ob bonem de bello fugavit, et lanceam, insigne regis, recepit* (ed. MG SS IV 19.) Mínthogy I. Endre (1046—1060) jobb keze, a bihari püspök Leodinus maga is lüttichi származású volt, a Lüttichi Évkönyvek jól értesültségében nincs miért kételkednünk. A Leodinus adata: *Fundatio ecclesiae sancti Albani Namucensis* ad a. 1047 (ed. MG SS XV, 2 964.). Namur Lüttich melletti város. Arnulphus archiep. Mediolanensis, *Rerum sui temporis libri V.* Lib. III c. 6 ed. MG SS VIII 18.: *Cuius* (III. Henrik) *unum insigne tropheum aurata indicat lancea, Ungrorum regi violenter exorta et Romae in apostolorum templo suspensa.* A Bonizo-adatra: *Liber ad amicum V* ed. MG Libelli de lite imperatorum et pontificum I 583.: *capta est et Ungarici regis lancea, que per eosdem nuncios Rome delata est et usque hodie ob signum victoriae ante confessionem beati Petri apostoli apparet.*

⁷ Querfurti Brunóról lásd: II. Henrik császárhoz írt levelét 1008-ból: H. G. Voigt: *Brun von Querfurt, Stuttgart 1907.* 441. és Mon. Pol. I 227.: *sanctus Petrus, cuius tributarium se asserit.* Thietmar, *Chronicon VI.* c. 92 ed. R. Holtzmann 384. *promissum principi apostolorum Petro persolvere census.* Vö. E. Maschke, *Der Peterspfennig in Polen und dem deutschen Osten*, Lipsce 1933. 17—21. és Exkurs I. Az angolok census fizetéséről uo. 18, 27 s a köv. l. Thietmar is említi: *Chronicon VII* c. 36 ed. R. Holtzmann 442.

1. ábra. Részlet az esztergomi székesegyház nyugati kapujáról egy XVIII. század derekán készült olajfestmény után

Az a politikummal átszőtt vallásos gondolat, hogy az Istenanyja egyfajta főhatalmat gyakorol Magyarországon, a legendahagyomány erejénél fogva századokon át fennmaradt. Ennek igazolására két képi ábrázolást mutatunk be a következőkben. Az egyik a magyarországi románkor utolsó szakaszához tartozik, a másik már az Anjou-uralom korát idézi fel.

Az esztergomi Szent Adalbert-székesegyház utolsó maradványait a 18. század közepén bontották le. Különös szerencse, hogy híres nyugati kapujáról, az ún. Porta speciosáról nemcsak néhány törmelék maradt fenn, hanem egy olajfestmény is a 18. századból (1. ábra), a hozzávaló feliratokkal együtt, valamint az egész építmény szakszerű leírása. Az egykori kapu félköríves timpanonján a kép főhelyét a trónoló Mária foglalja el, ölében a gyermek Jézussal. Mellette jobbra Szent Adalbert, balra Szent István király áll. A felirat szerint István király ezekkel a szavakkal fordul Máriához: „SUSCIPE VIRGO PIA, MEA REGNA REGENDA MARIA”, vagyis magyarul: „Kegyes Szűz Mária, vedd át az uralmat országaim felett”. Mire Mária így szól: „SUSCIPIO SERVANDA TUIS, SI IURA SACRORUM SUMMAT ADALBERTUS SICUT PETIS”, melynek fordítása: „Vállalom, amit kívánsz, s megörzöm minden javadat, ha a szent ügyek dolgát Szent Adalbert veszi gondozásába”. Szent Adalbert válasza: „Meghajlok akaratom előtt, ó, Szűz, s úgy cselekszem, amint óhajtod”. A jelenet alatt, a szemöldökfa sávjában, földre borulva találjuk Job érseket és III. Béla királyt.

A másik ábrázolás, a szepeshelyi falkép (2. ábra), átvezet bennünket az Anjouk világába (1317). A festő éppen azt a jelenetet örököltte meg, amikor Szűz Mária jobb kezével Károly Róbert fejére helyezi a koronát. Ujjait még a liliomos korona egyik kiemelkedő díszén tartja. A térdére ereszkedett király mögött Semsey Frank Tamás *camerarius castellanus* alakját pillantjuk meg, amint a király kardját jobbujában tartva vállán nyugtatja. Ezalatt, a másik oldalon, Tamás esztergomi érsek a trónoló Máriának nyújtja át a koronát, a falkép megrendelője Henrik prépost pedig két kezével az országalmát fogja.

2. ábra. Falfestmény Szepeshelyről, 1317

A falfestmény a maga sajátos módján világosan azt fejezi ki, hogy az Árpádok nyomába lépő Anjouk hatalmukat úgyszintén Máriától eredeztették. Az ábrázolás egyszerre mutatja be Mária képletet és tényleges koronázását, minthogy a koronázási jelvényeket a valósághoz híven maguk a szertartás intézői adják át az Istenanyjának. A kép a valóság és az elmélet furcsa keveréke.

A szepeshelyi kép azt bizonyítja, hogy az elmélet Mária legfelsőbb uralmáról megszakítatlanul tovább élt az Anjou-királyok alatt. Mátyás király (1458–1490) pénzeit ugyan még Mária képe díszíti, ölében a gyermek Jézussal, de a felirat már mélyreható változást sejtet a magyarok politikai gondolkodásában. A szöveg: PATRONA (H)YNGARRIE a védnökséget, nempedig az uralmat emeli ki. Ismeretes, hogy az Istenanyja tisztelete a középkorban mindenfelé elterjedt. Őt tartották a leghathatósabb közbenjárónak az Égben, őbenne látták a jóságos oltalmazójukat nemcsak az elesettek, hanem a hatalmasok is. De nem minden országot dicsekedhetett oly védnökkel, mint amilyen Mária volt. E tekintetben Magyarország helye az Istenanyja egyetemes kultuszában egészen különleges, annál is inkább az, mivel Máriát, „az Ég királynőjét” a magyarok amellet legfelsőbb úrnőjüként tisztelték. Az ő „politikai uralma” valóban sajátosan magyar.

Ezt a különleges elméletet Mária magyarországi uralmáról rendkívüli történeti körülmények idézték elő. Magyarország történeti helyzete Kelet és Nyugat érintkezési vonalán lehetővé tette a legkülönbözőbb eredetű hatások befogadását. Rómában körülbelül ilyenfajta uralmat alakított ki a pápaság az apostolfejedelem, Petrus számára. De Mária szembeállítására Péter apostollal már csak a fejlődés későbbi fokán következett be, amikor a reformegyház Magyarországon is megvívta harcát a királysággal. Ha azonban tekintetbe vesszük azt az erős bizánci hatást, mely 1000 előtt és után elborította Magyarországot, világossá válik, hogy a magyarok az ötletet a Mária uralom elméletének kibontakoztatására Keletről nyerték.⁸

⁸ Mária mint védnök és mint a legfőbb hatalom birtokosa: *Legenda s. Stephani maior* cap. 10 ed. *Szentpétery I.*: SS rer. Hung. II. 385.; cap. 12 387.: *Regina celestis et mea, quem tu regem statuisti* . . . , cap. 14 390. Az asszony eredeti jelentése a régi magyar nyelvben: *Benkő L.*: A magyar nyelv tört.-etimológiai szótára I. Bp. 1967. Az esztergomi *Porta speciosa* kép- és szövegprogramjával legutóbb Marosi E. foglalkozott: *Esztergom zwischen Ost und West: Zbornik za likovne umetnosti, Beograd 15 1979. 51–69.*, valamint Ragusa, Isa, *Porta patet vitae sponsus vocet intro venite and the Inscriptions of the Lost Portal of the Cathedral of Esztergom a Zeitschrift für Kunstgesch.* 43. 1980. 345–351. A szepeshelyi festményről l. *Radocsay D.*: A középkori Magyarország falképei, Budapest 1954. 220–221. XLIX. táblán. Matthias Corvinus madonnás veretei az 1467. évi nagy pénzreform után tűnnek fel. Erről l. *Huszár L.*: Münzkatalog Ungarn. Bp. 1979. No. 672, 692–698, 716–726. „Mária Magyarországon” c. témához szolgáljon adalékként még V. István király 1272. évi oklevele a csúti premontreiek számára, mely így szól: *que (Mária) nostra et Regni nostri est domina et patrona*, ed. Mon. eccl. Strigon. I 592. Vö. *Regesta regum*, tom. II. 2177. sz.

3. ábra. Mária, Gábrriel őrangyal oldalán, megkoronázza VI. Leon bizánci császárt (886—912). Elefántesont-faragás

A képtisztelők győzelme (842) után egy csapásra megváltozott a képek szerepe a bizánci császárság hivatalos megnyilatkozásaiban. Már nemcsak Krisztust, a *rex regum*, másképp *rex regnantium* alakját idézték fel, hanem Máriát is, sőt később egyre inkább egyes arkangyalokat vagy védőszenteket. Az érméken például Mária vagy az orans testtartásában mutatkozik, vagy ölében tartja a gyermek Jézust (hodegetria), vagy melléhez szorítja Krisztus medalionba foglalt képmását (nikopoios). Az ábrázolás politikai jelentősége főleg akkor válik érthetővé, amikor az égbéli oltalmazó a császárral közösen fogja az üdvöt ígérő kereszt nyelét vagy a győzelmi labarumot. Vizsgálódásunk szempontjából elsősorban azok az ábrázolások érdekelnek bennünket, melyeken valamelyik császár Mária kezéből nyeri el a koronát.

Az effajta ábrázolások sorát az az elefántesont-faragvány nyitja meg, mely VI. Leon császár (886—912) jelképes koronázását mutatja be. Mária jobbával a császár fejére helyezi a koronát Gabriel arkangyal jelenlétében (3. ábra). Itt Mária mellképe teljesen egyezik annak a Mária-képnek arcvonásaival, mely Leon császár első solidusvereteinek (886—908) előlapján található. Tehát a faragvány közvetlenül a koronázás után készült. Az érmén Mária még orans-állásban van ábrázolva, a császár viszont a solidus hátlapján teljes ornatásban. Nyilvánvaló tehát, hogy az éppen trónra lépő császár Mária segítségét kérte uralmához, amelyet — miként az ábra mutatja — meg is kapott. Különösen tanulságos második példánk. I. Johannes Tzimiskes (969—976), megkezdve országlását, úgyszintén a maga javára kívánta biztosítani Mária támogatását. A histamenon típusú első kibocsátások előlapjára a pantokrator Krisztus mellképe került, míg hátlapján Máriát pillantjuk meg, amint a császár fejére koronát helyez (4. ábra). A szimbolikus jelenet úgy is lehetne éppen értelmezni, hogy Mária mint *despoina* az Égben Bizáncban is elnyerte a főhatalmat. Ha azonban a jelenetet alaposabban megfigyeljük, Isten áldó kezét vesszük észre a veret peremén. Vagyis Mária nem hatalmánál fogva, hanem a legfőbb istenség parancsára koronázta meg I. Johannes Tzimiskest. A koronát ugyan Mária adta, de nem uralma jeleként. A megbízást a koronázásra éppen azért kapta Mária, mert ahogyan már VI. Leon, úgy I. Johannes is őt választotta égi közbenjárónak. A tényállást világosan kifejezi az ábrához mellékelt felirat: „O, Istenanya, segítsd meg Johannes despotest”. Más császárok más égi hatalmakhoz fordultak segítségért és közbenjárásért. Ilyen pártfogóként koronázta meg — persze, szimbolikusan — Szent Alexander a nevét hordó Alexander

4. ábra. Bizánci császárt koronázó Mária. I. Ioannes Tzimiskes (969–976) arany pénze (tetarteron)

császárt (912–913), Mihály arkangyal II. Isaak Angelos császárt (1185–1195), Gábrriel arkangyal I. Basileos császárt (867–886) stb. Természetesen az is előfordul, hogy Krisztus maga jelenik meg a képen a császárkoronázó szerepében. Vagy részvételét csupáncsak az Ég burkán lenyúló kéz (*manus Dei*) jelzi.⁹

Mária koronázásai az egész középkoron át folytatódtak Bizáncban. Minthogy ezek a képszerű ábrázolások többnyire a nemesebb pénzfajtákat díszítették, könnyen jutottak át a határon magyar földre. Ugyanis Bizánc a maga aranypénzével – legalább is a XI. század végéig – igen jelentős szerepet játszott a magyar pénzforgalomban. Ez az oka annak, hogy a magyar királyok megelégedtek féldénárok (obolusok) kibocsátásával. A magyaroknak mindenképpen látniuk kellett oly bizánci vereteket, melyeken a császárt Mária koronázza meg. Persze nem tudhatták, hogy a koronázó Máriának nem volt főhatalma Bizáncban. Nekik azonban, harcban állva idegen hatalmakkal, önálló állami létük védelmében nagyon is szükségük volt arra a teóriára, hogy az ország Mária különleges védelme és uralma alatt áll.

VII. Gergely pápa remélte, hogy *traditio*-elméletével célt ér a magyaroknál, de nem számolt a náluk már meghonosodott Mária-*traditio*val. II. Orbán, okulva elődje hibáján, új elmélettel lepte meg az új magyar királyt, Kálmánt (1095–1116), aki egyébként eredetileg papi pályára készült és őszintén reformpárti volt. A pápa 1096. július 27-én kelt levelében, utalva Szent István király döntésére, kijelentette, hogy a magyaroknak nemcsak vallása, hanem királysága is a római Szentszék adománya.

⁹ A bizánci császárábrázolásokra I. Grabar, A., *L'empereur dans l'art byzantin*, Paris 1936. 112 s a köv. lapok. A VI. Leon koronázását megőrkítő elefantsont-faragványról uo. XXIV, 1 tábla, valamint Goldschmidt, A., és Weitzmann, K. *Die byzantinischen Elfenbeinskulpturen des X–XII. Jahrhunderts*, Berlin 1930. II. köt. XXXV. tábla. I. Basileos jelképes koronázására: Omont, H., *Miniatures des plus anciens manuscrits grecs de la Bibl. Nat.*, Paris 1929. XIX. tábla, Par. gr. 510 fol. C^v. A Mária-koronázások sora jól követhető a pénzek ábrázolásain. Erre: Bellinger, A. R. és Grierson, Ph., *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection*, 3/1–2. köt., Washington 1973 (Grierson, Ph. munkája) 169 kk. (általános bevezetés); XLII. tábla 1a–6 I. Johannes (4. ábra); LVI. tábla III. Romanos (1028–1034) (5. ábra); LXII. tábla 1a–1b. 3 VI. Michael Stratioticus (1056–1057); LXIV 2. 1–2. 4 X. Konstantinos Dukas (1059–1067). Hendy, M. F., *Coinage and Money in the Byzantine Empire 1081–1261*, Washington 1969 VI. tábla 6–9 és LI. tábla 4. Thessalonikai veret. I. Alexios Komnenos (1081–1118); IX. tábla 4–9 II. Johannes Komnenos (1118–1143), XIII. tábla 1–2 és XIV. tábla 1–4, XVI. tábla 1–15, XVII. tábla 1–4 I. Manuel Komnenos (1143–1180); XXI. tábla 13 II. Isaak Angelos (1185–1195); stb. Vö. Wessel, K. és Restle, M., *Reallexikon zur byzantinischen Kunst*, III. köt. 750 kk. Grabar, A. (118.) arra figyelmeztet, hogy X. Konstantinos Dukas császárt és feleségét az egyik ábrázoláson Krisztus, a másikon Mária koronázza meg. Ez utóbbi képen Mária csak a császárpárt koronázza meg, közéjük állva, míg fiaikra két angyal rakta a koronát. Alexander koronázására: Catalogue III, 2 XXXV. tábla 2; II. Isaakra: Hendy XX. tábláját 1–8. A Konstantinos Porph. feljegyzett akklamáció szerint a császár Máriától kapja a koronát: *De caerim.* I. 8 ed. Vogt, mint a 4. jegyz. idézett mű I. köt. 50.

5. ábra. Bizánci császárt koronázó Mária. III. Romanos (1028—1034) arany pénze (histamenon)

Miként előző vizsgálódásokból már kitűnt, István magyar fejedelemnek nem volt szüksége ahhoz, hogy idegen hatalmasságtól — legyen az világi vagy egyházi — kérje vagy elfogadja a királyság koronáját. Miután püspökségek alapításával bebizonyította igaz keresztény érületét, mint független, szuverén uralkodó jogosan nevezhette magát királynak és jogosan hordhatott királyi koronát. S valóban senki sem akadt, akár Nyugaton akár Keleten, aki kétségbe vonta volna jogát a királyságra.

Amikor tehát Kálmán király egyházi beállítottságánál fogva — nem hiába hívták őt „Könyves Kálmánnak” — készségesen elismerte II. Orbán pápa tételét a magyar királyság szentszéki eredetéről, tulajdonképpen az élő, „szentistváni” hagyománnyal szakított. Hogy belső reformjainak ellenzői éppen ezt vetették a király szemére, azt elárulják klerikusának Albericusnak magyarázkodó szavai, melyeket előljáróban Kálmán első törvényeihez írt. Nem csoda, ha ezt a koronátant a magyar közvélemény még századok múlva sem fogadta el. De erről később!

Az új koronatan nem a király neve alatt vált közismertté, de kétségtelen, hogy megfogalmazására ő adott megbízást Hartvik püspöknek. Se a László-kori Nagyobb Szent István Legenda, se a Kisebb már Kálmán uralma idejéből nem említi István koronájának szentszéki eredetét. Ezért kellett íratni egy harmadikat az előző kettő felhasználásával oly módon, hogy István koronakérése és a pápa koronaküldése egy csodás történet keretében szemléltetően előtűnjék. Amit II. Orbán pápa idézett levelében tételként fogalmazott meg, azt Hartvik a hagiographia nyelvére fordította. A Hartvik-féle legenda, minthogy a reformpápaság felfogását tolmácsolta, az egyház hivatalos támogatásával mindenfelé elterjedt, hirdetve a Szentszék álláspontját a magyar koronakérdésben. Hogy a Szentszéknek ez az álláspontja korántsem volt régi, hiszen csak II. Orbán fogalmazta meg először, egykönnyen kihullott a „nemzet tudatából”. Volt azonban e tannak gyakorlati következménye is, amire röviden utalnunk kell. A pápaság fegyverként bármikor felhasználhatta, ha a magyar trón körül viszályok keletkeztek, vagy trónüresedés esetén (lásd alább), amikor a *regnum* sorsáról rendelkezni kellett.¹⁰

¹⁰ II. Orbán levele (JL. 5662) Kálmán királyhoz: Migne, Patr. Lat. 151 col. 481 és F. Šišić, *Enchiridion fontium historiae Chroaticae*, Zagrab 1914. 398 kk.: *qui* (Stephanus) *generis tui primus a sancta Romana et apostolica ecclesia fidei religionem suscepit et regalis* (Mignenél: *regularis*) *dignitatis iura promeruit* (Migne: *iura permeruit*). A kérdésre: P. Váczy, *Die erste Epoche des ungarischen Königtums*, Pécs 1935 99 kk.; A.

6. ábra. II. Basileios (976—1025) bulgáriai győzelme után. Miniatúrákép

A Hartvik-féle legenda elbeszélése a koronáról bármennyire is elterjedt, nem tudta kioltani azt a régebbi felfogást, hogy a koronát Pannónia az Égből kapta. Már a Mária-kultusszal kapcsolatban megemlítettük Bizánc jelentős hatását a magyar életre, nemcsak a koronázás előtti, hanem az azutáni évtizedek folyamán is. Bizánci eredetű azonban az a gondolat is, hogy a magyar király koronáját nem emberi kéz csinálta és küldte, hanem égi parancsra angyal hozta. Ezt a tanítást a magyarok már az óházában, Bizánc közvetlen szomszédságában, megismerhették, hiszen Biborbanszületett (VII.) Konstantinos császár „a birodalom kormányzásáról” írt művének 13. fejezetében azt tanácsolja fiának: „Ha valaha majd akár a kazárok, akár a türkök (azaz a magyarok), akár az oroszok, vagy valami más északi és szkita nép, amint ez sokszor megesik, azt fogja kérni és követelni, hogy valamilyen szolgálatuk vagy teljesítményük fejében küldjenek nekik a császári öltözetekből, koronákból vagy díszruhákból, akkor neked úgy kell mentegetedődnöd”, hogy: „Ezeket a díszruhákat és koronákat, melyeket ti kamelaukionoknak neveztek, nem emberek készítették . . ., hanem . . . Isten küldte angyal útján ezeket . . .” Különösen szemléltető azok a bizánci ábrázolások, amelyeken angyalok koronát vagy más felségjelvényt hoznak a

Szentirmai, Die „apostolische Legation” des Ungarnkönigs Stephan des Heiligen (Österreichisches Archiv für Kirchenrecht 8 1957 253—267.); *J. Deér*, Der Anspruch der Herrscher des 12. Jahrhunderts auf die apostolische Legation (Archivum Historiae Pontificale 2) 1964 152 kk.; *ua.* Die heilige Krone Ungarns, Bécs 1966. 196 kk. Kálmán törvényei: *Závodszy L.*, A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények, Budapest 1904. 181 s a köv. Vö. még *Váczy P.*: Archivum Europae Centro-Orientalis 5 1939. 328 kk.

7. ábra. IX. Konstantinos Monomachos (1042–1055). Miniatúrákép. XI. sz.

császárnak vagy más fejedelmeknek. Ilyenszerű ábrázolások nemcsak Bizánc közvetlen szomszédságában, hanem elvétve, Nyugaton is feltűnnek. Rejtett bizánci hatással még itt is számolnunk kell.

Ilyen vonatkozású ábrázolásokból néhányat mutatóba közlünk: 1. II. Basileios Bulgaroktonos, 1017 után, Cod.gr.17, fol.3. Velence, Bibliotheca Marciana. Lásd a 6. sz. képmellékletet; 2. IX. Konstantinos Monomachos, XI. század, Cod.Sinait.364. Lásd a 7. sz. képmellékletet; 3. Ismeretlen császári család miniatűr képe a Psalterium Barberini-ből. Cod. Barb. gr. 372, fol. 5 r. Datálására I. Váczy, P., Helm und Diadem: Acta Antiqua Acad.Sc.Hung.XX (1972) 192.l. Bibliotheca Apostolica Vaticana, Róma. 4. Dávid király a pajzsán állva. uo. f.34^v. Bibliotheca Apostolica Vaticana, Róma. Kép: J. Deér, Der Globus des spatromischen und des byzantinischen Kaisers: Byz.Zeitsch.54 1961 = ua. Byzanz u. das abendländische Herrschertum. Ausgewählte Aufsätze, Sigmaringen 1977 Taf. 16,2 = VII; 5. Milutin szerb fejedelem (1300–1321) a gračanica-i templom falképén. Közölve: Vladimír, Petković: La Peinture serbe du moyen âge. I. 44a. 6. Ivan Alekszandár bolgár cár. Manasses-krónika, 1345 kör. Cod.Vat.Slav.II, fol.1.Bibl.Apost.Vat.Róma. 7. Knut angol–dán király és Aelfgifu királyné. Liber vitae. Hyde Abbey. London, British Museum, Stowe Ms.944, fol.6^r, 1020–30 közt. Lásd. a 8. sz. képmellékletet; 8. Szent Edmund, angol király. Miracula Sancti Eadmundi. New York, Pierpont Morgan Library Ms. 736. 1125–35 közt. Vö. M. Rickert, Painting in Britain. The Middle Ages, London 1954 80.l. Lásd a 9. sz. képmellékletet.

8. ábra. Knut és Aelfifu dán – angol királyi pár keresztadományozás közben. Miniatúra-kép 1020/30 körül

Az a hiedelem, hogy a magyar szent koronát az angyal hozta, nagyon régi lehetett, mert mélyen bevésődött a köztudatba. Amikor az Árpád-ház férfi ágának kihaltával az egyik trónkövetelő, Ottó bajor herceg, a birtokába jutott Szent Koronával Magyarországra tartott, a fatartóba zárt kincs valamiképpen leoldódott nyerge kápájáról és az éjszaka sötétjében észrevétlenül az útra esett. A történetet lejegyző krónikás csodának vette, hogy hajnalra a kincs mégis megkerült. Történetét azzal zárta: a Gondviselés akaratából Pannónia nem veszítheti el az angyal adta koronáját (*data sibi corona ab angelo*). Mivel angyal hozta az Égből, neve a legújabb időkig „angyali korona” (*corona angelica*). A korabeli emlékeket olvasva, mintha a hivatkozások az angyal hozta magyar koronára azóta sokasodtak volna meg, amióta lehunyta szemét az utolsó Árpád-házi uralkodó (1301). Amint ugyanis nőtt annak a veszélye, hogy Magyarország idegen hatalmak játékszerévé válik, az ország lakói szívesen hangoztatták a Szent Korona, földi hatalomtól mentes, angyali eredetét. A Budán („Új-Pest”) 1308. november 27-én összegyűlt királyválasztó gyűlés megdöbbenve hallgatta a pápa legátusának, Fra Gentile bíborosnak szavait, aki – utalva a magyar történetre, azaz a Hartvik-legendára – a Szentcséknek követezte annak elbírálását, hogy ki legyen az új király. Károly Róbert az Anjouk dinasztiájából ugyan a pápa ajánlására, de végül is a rendek választásából foglalta el a magyar trónt.

9. ábra. Szent Edmund angol király a trónon. Miniatúrakép az 1125/35 közti évekből

Tekintsünk vissza a magyar történetre a 14. század elejéről és próbáljuk megkeresni a koronát hozó angyalt. Mindjárt arra a jelenetre kell gondolnunk, amikor László 1074-ben a döntő győzelmet hozó mogyoródi csata előtt az Úr angyalát látta alászállni az égből, hogy testvére, Géza, fejére arany koronát helyezzen. Egy ilyen angyal hozta koronára valóban nagy szüksége is volt az ifjú Géza hercegnek, mivelhogy Szent István koronáját Salamon király birtokolta, ki elhagyva az országot azt minden bizonnyal magával vitte. Gézát a győzelmes csata után királlyá koronázták (1074 március közepe), de miféle koronával, az általános hit szerint az angyal adta koronával! A csoda, amelynek László herceg volt a tanúja, világossá tette az ország előtt, hogy a trónt elfoglaló I. Géza Isten választotta, koronája pedig az angyal hozta korona és mert szentség övezi, ezentúl pótolhatja Szent István eredeti koronáját. Mindez akkor történt, amikor Magyarországnak még volt felkent, megkoronázott és törvényesnek elismert királya!

Melyik lehetett az a korona, melyet az angyal megjelenése az ország színe előtt törvényesített? Nincs kétség, a mai Szent Korona *graeca*-nak nevezett abroncsa. Hogy valóban a Géza nevével jelzett koronát kell az „angyali koronának” tartanunk, az kiderül a 14. századi krónikaszöveg 156. fejezetéből, mely egyébként az Álmos-ág gesztájából maradt fenn. Eszerint László magyar király leánya, Piroska arról értesítette az akkor Magyarországon uralkodó II. Istvánt (1116–1131), hogy hitvese (1104 óta), II. Johannes Komnenos bizánci császár a magyar királyt saját hűbéresének nevezte (*dicens regem*

Hungarie esse hominem suum). E sértésért II. István azonmód háborúval felelt. De hogyan jutott a bizánci császár ilyen hamis gondolatra? A Szent Korona görög feliratos abroncса (*corona graeca*) mai formájában nem lehet ugyan VII. Michael Dukas ajándéka I. Géza számára, annyi azonban kétségtelen, hogy I. Géza a császár ajándékából készíttetett magának koronát. Aki viszont fejékén a császár képmását hordta, azt Bizáncban joggal mondhatták a császár alattvalójának. Így lett a magyar király — tudtán kívül — „a bizánci császár hűbérese”.¹¹

¹¹ Konstantinos (VII.), *De adm. imp.* c. 13, 24–35 ed. Gy. Moravcsik 66. A magyar fordítás (67.), melyet alapul vettünk, az eredetit hívebben adta volna vissza, ha „a díszruhákat és koronákat, melyeket ti fejdíszeknek neveztek” szöveg helyett megőrzi az eredeti görög kifejezéseket, mert másféle ruhákat és másféle koronákat a császár javaiból kaphattak a barbárok. A semmitmondó „fejdíszek” helyett ezért hagytuk változatlanul a szöveg *kamelaukia* kifejezését. Az elvesztett, de megtalált Szent Koronára: *Cron. saec. XIV. c. 192 ed. Szentpétery I., SS rer. Hung. I 484.* Az 1308. évi királyválasztásra: *Acta legationis cardinalis Gentilis (Mon. Vaticana Hungariae. Series I, tom. 2) Nr. 39. 117. quodque coronam regni primus rex Ungarie, sanctus Stephanus, a Romano pontifice consecratam acceperit, prout Ungarorum hystorie, quas lagatus ipse prenoverat . . .* Hogy a legátus Hartvik szövegét idézte és hogy a rendek felháborodtak a szöveg értelmezése miatt, lásd *Deér J.: Die heilige Krone Ungarns, Bécs 1966. 220.* Szent László látomására: *Chron. saec. XIV. c. 120 ed. Szentpétery I., SS rer. Hung. I 388. ecce angelus Domini descendit de celo portans coronam auream in manu sua et impressit capiti tuo . . .* A görög császár szavai: *Chron. saec. XIV c. 156 ed. Szentpétery I., SS rer. Hung. I 439 kk.* A Képes Krónika szövegében maradt fenn. A császárkép viselésének politikai jelentésére: *Deér J.: Die heilige Krone Ungarns 72 kk.*